

ONA TILI TA'LIMIDA NUTQIY HAMDA LINGVISTIK KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDA O'QUV TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH

Qo'ziliyeva Shaxnoza Rustamovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada: ona tili ta'limida nutqiy hamda lingvistik ko'nikmalarni rivojlantirishda nazariy ma'lumotlarning o'zni va ahamiyati, o'quvchilarga qanday grammatik ma'lumotlarni o'rgatishda qanday o'quv topshiriqlaridan foydalanish, lingvistik kompetensiyani hosil qilishda nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirish bilan bog'liq muammolar muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: grammatik ma'lumotlar, o'quv topshiriqlar, grammatik bilim, grammatik minimum, lingvistik kompetensiya, nutqiy malaka, ko'nikma, xalqaro tajriba, pragmatik yondashuv, o'quv grammatika

KIRISH

O'zbek tilining ona tili sifatidagi nufuzi va mavqeini oshirish, zamonaviy o'qitish metodikasini joriy etish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatda shakllangan yangi til siyosati uning ta'limiga ham zarur talablarni qo'yimoqda. Davlatimiz rahbari "Har birimiz davlat tiliga bo'lgan e'tiborni mustaqillikka bo'lgan e'tibor deb, davlat tiliga ehtirom va sadoqatni ona Vatanga ehtirom va sadoqat deb bilishimiz, shunday qarashni hayotimiz qoidasiga aylantirishimiz kerak" ligi ona tili ta'limi oldiga, xususan, bo'lajak ona tili o'qituvchilari tayyorlash uchun pragmatik o'quv topshiriqlari ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirishni dolzarb vazifa sifatida qo'yadi.

F.I. Buslaev shunday yozadi: "birinchi va eng muhimi, nutq shakllari bilan ifodalanadigan narsalarni tushunish va ularni to'g'ri yo'l bilan ishlatishdan iborat amaliy qobiliyatni rivojlantirishdir, ya'ni o'qimishli odamlar aytganidek, og'zaki va yozma mashqlar orqali o'quvchida suhbat va yozuvga xos nutq shakllarini osonlik bilan tushunish ko'nikmasini hosil qilamiz". "Asrlar davomida insoniyat tomonidan to'plangan barcha til ilmini o'rta maktab o'quvchisiga o'rgatishning iloji va zarurati yo'q. Demak, ona tilidan eng zarur bilimlarni tanlash asosiy masalalardan biridir.

Ona tilidan bilimlarni tanlashning bosh mezoni uning foydalilik va amalda qo'llanila olish darajasidir. Biz ona tilidan foydali bilimlar deb bolalarning savodli yozish, ijodiy fikrlash, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish uchun xizmat qiladigan, uni yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash va rivojlantirishni ta'minlaydigan bilimlarni tushunamiz". Bunda o'quv topshiriqlar ta'lim mazmunini yuzaga chiqaruvchi muhim omil hisoblanadi.

Ma'lumki, til ta'limida nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirishda ham savol – mashq – topshiriq turlaridan iborat o'quv topshiriqlari qo'llaniladi. O'quv topshiriqlari, avvalo, ona tili ta'limining maqsadi, vazifalari va mazmuniga bevosita bog'liq, o'quvchini fikrlashga, o'quv materiali ustida mustaqil ishlay olishga, zarur nutqiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirishga qaratiladi. Afsuski, bugungi kungacha ona tili ta'limida o'quv topshiriqlariga o'qitish metodikasining asosi, ta'lim mazmunini yuzaga chiqaruvchi muhim omil sifatida qaralmadi. Ona tili darslarida ta'lim mazmunining asosi sifatida grammatik qoidalar tushunib kelindi, o'quv topshiriqlariga esa ushbu qoidalarni o'zlashtirishda foydalaniluvchi vosita sifatida qaraladi. XXI asr ta'lim muhitida o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi, ma'lumotni izlash va tahlil qilish qobiliyatlari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim jarayonida faqat ma'lumot uzatish emas, balki o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish, shaxsiy o'rganish strategiyalarini qo'llashi, metakognitiv faollikni rivojlantirishi talab qilinadi. Ta'lim jarayonining zamonaviy shakllari o'zgarishi tufayli, texnologik qo'llanmalar orqali mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash, o'quvchilarning intellektual faolligini oshirish masalasi ustuvor bo'lmoqda. Intellektual faollik deganda o'quvchining bilimni tahlil qilish, muammalarni hal

qilish, kreativ fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish kabi yuqori darajadagi kognitiv jarayonlari tushuniladi. Mustaqil ta'lim texnologiyalari ushbu jarayonlar uchun qulay zamin yaratishi mumkin.

ASOSIY QISM

1. Ona tili – xalqning ruhi bo'lib, ona tilini o'rgatish, avvalo, bolaning tug'ma aqliy qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi, ikkinchidan, o'quvchilarni ona tili xazinalarini ongli egallashga olib keladi, uchinchidan, bolalar bu tilning mantig'ini o'rganishlari kerak. Bu maqsad va vazifalarga birin-ketin emas, balki baravar erishish borish lozim. Bunda o'quv topshiriqlari asosiy vazifani bajaradi.

Nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirishda qo'llanuvchi o'quv topshiriqlari:

1. Bilim hosil qiluvchi o'quv topshiriqlar
2. Ko'nikma hosil qiluvchi o'quv topshiriqlar
3. Bilimni baholovchi o'quv topshiriqlar

1. Topshiriq

Mashq

Savol va topshiriq

2. Ot so'z turkumi haqida ma'lumot bering.

Atoqli va turdosh otlarni aniqlang.

Qanday qo'shma otlar qo'shib yoziladi. Misollar keltiring.

3. Qo'shma ravishlar haqida ma'lumot bering.

Qo'shib yoziladigan qo'shma ravishlarni aniqlang.

Qanday qo'shma so'zlar qo'shib yoziladi. Misollar keltiring.

4. Qo'shma sifatlar haqida ma'lumot bering.

Qo'shib yoziladigan qo'shma sifatarni aniqlang.

Qanday qo'shma sifatlar qo'shib yoziladi. Misollar keltiring.

Zamonaviy ona tili ta'limida nazariy ma'lumotlar asosida matn ustida ishlash orqali nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish markaziy masala bo'lib turgan ekan, bunda o'quvchini matn mazmunini anglash va boshqa nutqiy jarayonlarga tayyorlash o'quv topshiriqlari zimmasida bo'ladi.

Ona tili ta'limini bosqichma-bosqich isloh qilish jarayonida, ta'kidlash kerakki, ona tili ta'limi maqsadini, mazmunini, ulardan kelib chiqadigan nazariy ma'lumotlar asosidagi o'quv-biluv topshiriqlarini ishlab chiqish borasida mustaqillikning dastlabki yillarida tizimli tadqiqotlar olib borildi.

SH.Yusupova o'zining doktorlik dissertatsiyasida hozirgi o'zbek adabiy tili darslarida nazariy ma'lumotlar asosida o'quvchilar tafakkurini o'stirishning ilmiy-metodik asoslari yoritib berildi, tadqiqot ishida ona tili ta'limida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishning ilmiy-metodik asosini ishlab chiqish bilan birga tafakkurni rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlariga alohida e'tibor qaratilgan. X.Muhiddinova o'zbek tilini davlat tili sifatida o'qitishda grammatik bilim va nutqiy mavzular uzviyligi va uzluksizligini ta'minlashga qaratilgan doktorlik tadqiqot ishida mashq va topshiriqlarni ham uzluksiz ta'lim tizimi uchun uzviylik tamoyili asosida takomillashtirib berish masalasini ilgari surdi. Monografik tadqiqotida esa, o'zbek tili darslarida o'quv-biluv topshiriqlarini bosqichma-bosqich ketma-ket qo'llanilishiga doir amaliy tavsiyalari davlat tili ta'limi uchun muhim ahamiyatga ega.

K.Mavlonov ona tili ta'limining bugungi yondashuvlariga mos ravishda eng murakkab masalalardan biri bo'lgan matn ustida ishlash, uni o'qiy olish, tushuna olish va, eng muhimi, nazariy ma'lumotlar asosida matn yarata olish ko'nikmalarini adabiyot fani bilan integratsiya qilgan holda rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlarini ishlab chiqdi. Biroq o'zbek tilini ona tili sifatida o'qitishda nazariy ma'lumotlarni qanday shaklda va hajmda taqdim etishning ilmiy metodik asoslari yaratilmagan.

Maqolada ona tilidan nazariy ma'lumotlarni tanlash va ularni o'qitishning samarali usullarini aniqlash, o'rni va ahamiyatini ochib berish maqsad qilingan.

Nazariy ma'lumotlar orqali matn ustida ishlash orqali eshitganlarini to'g'ri tushuna olish, adabiy tilda ravon va mantiqan izchil gapira olish, matnni o'qib tushuna olish hamda to'g'ri va mazmunli yoza olish ko'nikmalari ona tili ta'limida natijalarni qulay baholash mezonlarini ishlab chiqishga yordam beradi. O'quvchilar ona tili ta'limi orqali quyidagi nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirish lozim:

T/r.

O'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan nazariy bilimlar

O'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lmagan nazariy bilimlar

1. Fonetika, grafika

Qo'shimchalarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari

2. Orfoepiya, orfografiya,

So'zning lingvistik tavsiflari

3. So'z turkumlari, qo'shimchalarning turlari

So'z turkumlarining tasniflanishi

4. Leksika, o'z va ko'chma ma'no, so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari.

Leksema, semantika, semema

5. So'z birikmasi, gap va uning ifoda maqsadiga ko'ra turlari

Gapning tuzilishiga ko'ra turlari, murakkab qo'shma gaplar

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki: ona tili darslarida lingvistik va nazariy malumotlarni qo'llash o'quvchilarning intellektual faolligini oshirishda samarali bo'lishi mumkin.

Muhokama sifatida quyidagilarni aytish mumkin: ona tili darslarini tashkil etishda ma'nodosh so'zlar, zid ma'noli so'zlar, shakldosh so'zlarni lingvistik ko'nikmalar asosida nazariy bilimlarni tashkil etish samarali tashkil etiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bugun amalda bo'lgan yangi o'qitish metodikasi asosida takomillashtirilgan "Ona tili" darsliklari mazmunidan grammatizm kuchayib ketish natijasida nutqiy ko'nikma va malakalar rivojlanmay qolib ketgani sababli nazariy ma'lumotlar darsliklardan chiqarib tashlangan, bu esa o'quvchilarga tahlil-fikrlash va yaratish qobiliyatlarini rivojlantiradi.. Ona tili orqali o'zbek tilining grammatik strukturasi o'quvchi tafakkurida shakllantirilmas ekan u boshqa tillarni o'zlashtirishga qiynaladi. Shu ma'noda, ona tilidan o'quv grammatika ishlab chiqish bugungi kunning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili ta'limi mazmuni. O'qituvchilar uchun metodik ko'llanma. – T.: O'qituvchi. 1996. 9-b.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
3. Yusupova Sh.J. Hozirgi o'zbek adabiy tili darslarida o'quvchilar tafakkurini o'stirishning ilmiy-metodik asoslari: Ped. fan.doktori... diss. – Toshkent: TDPI, 2005. – 270 b.
4. Muhiddinova X. Ta'lim bosqichlarida o'zbek tili o'qitilishi uzluksizligini ta'minlashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish ped. fan. nom-di diss. TDPI –Toshkent, 2011. -270 b.
5. Mavlonova K. Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn orqali integratsiyalab o'qitish metodikasini takomillashtirish Ped. fanl. bo'yicha fal. dok. (PhD)ilm. daraj. olish uchun yozilgan diss. avtoreferati. –T.: 2019. -22 b.